

Život ve skalách Kokořínska

*Uprostřed úrodné roviny leží hluboké, ouzké, na mnoho však mil dlouhé údolí.
Cestující rozlehlou rovinou nenaděje se před sebou ležícího dolu;
až najednou, přišel na okraj jeho a uleknutý zastaviv krok,
jako by náhle se před ním rozstoupila země, hluboko pod sebou spatřuje vrcholky
temných jedlí a sem tam mezi skalami jednotlivé chatrče. Po obou sice stranách
údolí toho strmí vysoké skály, leč nicméně jsou si obě strany velmi nepodobné.*
Karel Hynek Mácha: Cikáni (1835)

Máchův popis skalního města Kokořínského dolu by i dnes pro některé návštěvníky mohl být aktuální. Alespoň v některých částech. Přece jen žijeme v 21. století a při cestách do přírody jsme vybaveni mapami nebo spíše mapovými aplikacemi, GPS přístroji apod. Přesto skály dokážou i nyní zařídit, že najdete místa, na která jsou výdobytky doby krátké. Lesnatá krajina centrálního Kokořínska vypadá z pohledu dnešního turisty na první pohled jako člověkem nedotknutá, mimo značené cesty pro mnohé i divočina. Poslední dobou se pískovcová skalní města těší zvýšenému zájmu odborníků. V souvislosti s tím odborná veřejnost stále častěji zmiňuje heslo mezolit. Paradoxně tak dnes známe pravěkou minulost skalních oblastí víc než minulost středověkou a někdy i novověkou.

Země nikoho

Sít archeologicky zkoumaných pískovcových převisů takřka pravidelně mapující jejich pravěké osídlení překvapivě dokládá ve středověku „pustinu“. Centrální část Kokořínska nejen podle těchto dat nebyla v daném období osídlena. Výjimku tvoří jižní oblast v okolí dnešního Hradska, malé vísky v areálu kdysi mocného raně středověkého hradiště. Postupně přibývajícím novějším nálezům ukazují, že přilehlé skalní město nebylo pro tehdejší obyvatele překážkou, ale přirozeným zázemím. Zajímavým protějškem, ač mírně starším, je nález raně středověkého sídliště na severním okraji skalního města u Pavlíček, kdysi se nacházejících v pomyslné odlesněné oáze uprostřed lesní oblasti. Dá se předpokládat, že obě místa byla s okolím spojena udržovanou cestou, v případě Pavlíček lze uvažovat o sídlišti spjatém s nadregionální cestou procházející daným územím. Z centrální části Kokořínska však podobné nálezy chybějí a není pravděpodobné, že by tento stav byl dán pouze stavem poznání. Obě uvedené oblasti se postupně staly krystali-

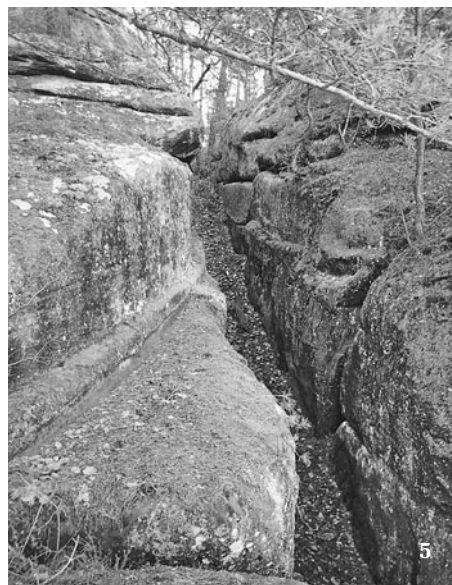
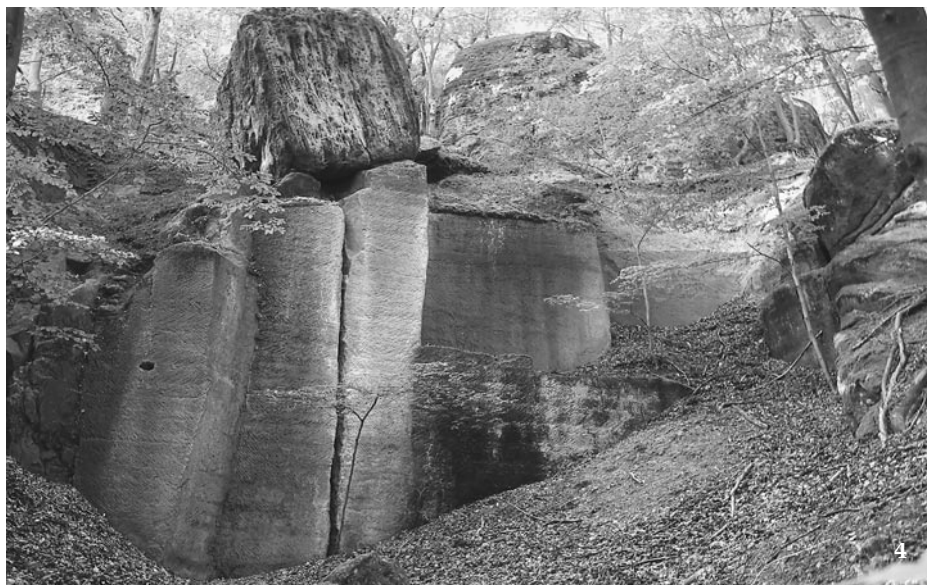
začními centry rozšiřujícího se osídlení, která ve vrcholném středověku přirozeně vytvářejí na obou místech podmínky pro založení budoucích měst. Kokořínsko na rozdíl od jiných podobných území zatím nedisponuje vhodným močálem nebo rašeliništěm, které by poskytlo materiál pro potřebné pylové analýzy používané k rekonstrukci vývoje přírodního prostředí. Jen částečně a s omezeným rozsahem palynologická data doplňuje malakozoologie. Z tohoto pohledu je cennou lokalitou převis Kožený zámek nedaleko Hradska, jako jedna z mála disponující sedimenty, které odpovídají ranému středověku. Stejně jako v širším okolí Hradska nejspíše existovala podobná prosvětlená krajina i na severním okraji oblasti v okolí Dubé. Spolu s postupným zánikem hradiště znovu došlo k rozšiřování smíšených lesů, které nyní nikdo ve větší míře nemýtil. Z celé centrální části Kokořínska poté nevidujeme žádné stopy po osídlení, díky čemuž lze předpokládat ještě několik posledních století relativně nerušeného přírodního vývoje zdejší vegetace.

- 1 Nasucho kladené kamenné zdi bránící erozi polí a políček nalezneme po celém Kokořínsku, nejen na svazích Vrátné hory. Foto M. Mráz
- 2 Nespočet hodin práce kameníků trvalo v 18. století prosekání první z několika skalních stupňů v trase Kamenné cesty nad Deštnou, která ve skutečnosti znamenala modernizaci starší, obtížné sjízdné vozové cesty do Dubé.
- 3 Bývalá lesní cesta vedoucí jižně od Nových Osinalic do údolí ukazuje stále ještě aktivní sílu erozních procesů.

„První zemědělci“

Situace se mění vlivem vrcholného středověké kolonizace, která opatrnými krůčky od 12. století postupuje do nitra skal. Ve 13. století již prokazatelně existuje několik průchodů skalním městem, při kterých vznikají stálá lidská sídla. Takovou reprezentativní trasou je středověká cesta z prostoru Mšena směrem na Dubou, na níž v téměř pravidelných rozesupech vznikají Jestřebice, Dobřeň, Střezivojice a dnes již zaniklé Rozprechtice. Zprvu nejspíše malé vísky rozšiřovaly svou rozlohu a docházelo k tlaku na okolní přírodu. Pročítáme-li kroniky kokořínských vsí, velmi často narážíme na jednu ze základních potřeb, jejíž uspokojení zprvu nebylo tak zásadní. Necháme-li

4 Velké i drobné, stěnové i lavicovité lomy jsou dnes již přirozenou součástí skalního města. Jeden z mnoha v okolí Nedvězí. Foto M. Mráz

5 Vymletí skalní spáry přerušilo na přelomu 18. a 19. století vozovou dopravu na starší trase Podhradské cesty naproti hradu Kokořinu.

6 Studánka v Hradkově pod Šemanovicemi je jedním z příkladů kamenného zpevnění prostoru životně důležitého vodního zdroje.

7 Nejen pravidelně umístěné otvory na stěně prozrazují skalní sušárnu ovoce ve skalách u Týna. Dnes na Kokořinsku evidujeme více než 60 těchto technických zařízení. Foto M. Mráz

8 U Jestřebic starší cestu do údolí v 19. století kamenným mostkem překročila nově přeložená cesta k pozemkům kokořinského panství. Snímky P. Nového, pokud není uvedeno jinak

stranou Rozprechtice, které ležely na březích říčky Pšovky, museli kolonisté ve výše položených částech Kokořinska zakládat sídla do blízkosti vodního zdroje, bez kterého by bylo založení stálého sídla brzy odsouzeno k zániku. To platilo i pro první hrady budované na skalních ostrožnách, jejichž základním vybavením byla cisterna na dešťovou vodu. Jakkoli zní titulek zvláště, musíme vrcholně středověké kolonisty považovat za první obyvatele vnitřní skalní oblasti, kteří přeměňovali dosud přirozeně zalesněná území na zemědělsky využívanou půdu. Přirozená potřeba staveb-

ního a palivového dřeva spolu s tlakem na získávání orné půdy postupně odlesňovaly okolí vsí. I blízké lesy byly tehdy zpočátku důležitým prostorem pro sběr lesních plodů, lov a pastvu domácích zvířat. V důsledku úbytku lesa vznikaly pastviny, údolní dna pomalu obsazovaly luční porosty.

Novověká kolonizace – tlak na krajinu sílí

V 18. století docházelo vlivem další vlny kolonizace k zahušťování stávajícího osídlení, které se vzpamatovalo z utrpení třicetileté války. Nové menší osady získávají

příznačná jména odvozená od nového založení typu Nové Tupadly nebo Nové Osinalice, vznikají dvory, mlýny i pivovary. Odlesňovanou a osídlovanou krajinu časem protkla síť udržovaných cest, které zčásti využívaly trasy cest starších, ale v mnoha případech si doslova vyrazily trasy nové, prosekané i desítky metrů skrze skály. Potřebu kvalitních cest si vyžádalo efektivní využívání krajiny nejen z pohledu majitelů panství, ulehčily život i obyvatelům, kteří po nich dopravovali zboží na trhy do měst, ale např. i produkci chmele ke zpracování. Právě chmel, který se na Kokořinsku pěstoval

val nejméně od 17. století, byl častou volbou zdejších obyvatel přivydělávajících si ke skromnému živobytí. Až do druhé světové války bylo běžné nacházet v údolích drobné i větší chmelnice. Podobně můžeme sledovat trend v pěstování ovocných stromů, jejichž plody se prodávaly např. na trzích v Mělníku, ale na počátku 20. století je bylo možné koupit i v Praze. Jejich omezenou trvanlivost pěstitelé řešili jednoduchým způsobem – sušením. Díky specifickému skalnímu terénu máme možnost dodnes obdivovat více či méně do skály zasekané sušárny ovoce, kterých je známo mnoho desítek a představují důležitý pramen pro studium vývoje této činnosti. Kvalitní cesty byly potřeba i pro dopravu kamene z nesečetných drobných i velkých lomů, otevřených stále častěji pro potřebu výstavby selských a panských kamenných staveb, technických budov nebo např. hraničních kamenů, které dosud lemuji hranice panství a lesních celků. Některé cesty však vedly do míst, kam se obyvatelé Kokořinska zase tak často nedostali. Existují i dnes skrytá údolí, kde jen napolo vyvrácené kamenné sloupky ohrad dokládají existenci obor, vyhrazených pro majitele panství. Pozornému návštěvníkovi takových míst neujdou ve skalách vysekané malé prostory posedů.

Boj o půdu

Poměrně záhy, již někdy v 18. století se začíná do mysli hospodářů vkrádat temný stín starostí spojených s odnosem půdy

z polí i sadů do údolí. Silné odlesnění a hospodářské využívání lehkých písčitých půd odstartovalo jejich erodování, mající za následek destrukci okrajů pozemků, rozšiřování roklí a tím i zanášení den údolí. Vrtání potoční nivy ukazuje mocné nánosy erozních sedimentů, které toto postupné zvyšování a zarovnání údolního dna potvrzují. Období zvýšené erozní činnosti lze datovat zajímavým a velmi přesným způsobem. Je jím výzkum starých cest, jejichž někdy velmi hluboké úvozy, neúměrné jejich stáří, dokládají sílu eroze v člověkem narušeném terénu. Specifická oblast skalního města vedle klasických úvozů disponuje i do skály sekanými cestami, nežádka opatřenými letopočty vzniku nebo pozdější úpravy. Učebnicový příklad eroze nabízí starší trasa Podhradské cesty nedaleko Kokořina, vytvořené podle letopočtu někdy kolem r. 1763. Trasa vedená mezi skalními bloky umožnila stékající vodě vymílat dopravou rozrušený terén natolik, že se její střední část v jednom místě nachází i více než 1,5 m nad terénem. V důsledku prohloubení musela být přeložena do nové trasy v sousedství. Podobně cesta zvaná Umrlici, zasekaná do úbočí Vinného vrchu nad osadou Ráj severně od Mšena. Ačkoli dnešní hluboký zářez evokuje po staletí vyjížděnou cestu, situace je tady stejná. V 18. století vznikající sekaná cesta byla ještě na začátku 19. století upravována, aby posléze erozní procesy opět negativně ovlivnily provoz. Naši předkové se snažili

podobné situaci bránit – v sousedství životně důležitých polních poloh začala vznikat opatření zabráňující odnosu cenné půdy. Dodnes návštěvníky fascinují tu více tu méně zachovalé nasucho kladené kamenné zdi, zpevňující okraje pozemků, cesty vedoucí svahem nebo „jen“ zaslepující rozrušené okraje roklí a obnažené spáry skalního podloží. Opatření to byla nákladná, ale účinná. Pokud dnes nacházíme tyto zdi rozvalené, jde pouze o následky přerušování údržby po druhé světové válce. Vodní erozi to však neskončilo. Od 18. století začali nejen obyvatelé Kokořinska pociťovat také dopady sucha. Výmluvné jsou zápisy v kronikách obcí, jak klesala hladina podzemní vody tak, že se stalo nutností denně jezdit nebo chodit do údolních studánek pro vodu. Dnes romantické sekané vozové i pěší cesty vedoucí do blízkosti malebných studánek s kamenným obložением ve skutečnosti dokládají snahu zabezpečit pro rodinu a domácí zvířata životně důležitou vodu. Studánky a prameny měly v této době cenu zlata.

Dnešním návštěvníkům většinou přijde zdejší krajina romantická. Vzdálené se podobá té po třicetileté válce. Po druhé světové válce se do ní totiž ve velké míře vrátil les, není to ale ten stejný les. Opuštěná pole, sady, louky v údolí, okolí opuštěných a rozbořených domů nebo skalních bytů obrůstají smrkové monokultury. Vzhledem k oteplování je čas vyrazit pro vodu.

Lucie Véllová

Kokořínsko – druhý domov Eduarda Štorcha

Pokrokový učitel a reformátor Eduard Štorch (10. dubna 1877 – 25. června 1956), oblíbený autor povídek a románů pro děti a mládež odehrávajících se v pravěku, byl rovněž zapáleným skautem, neúnavným organizátorem, cestovatelem a v neposlední řadě amatérským archeologem a sběratelem. Na počátku 20. století zachránil zejména z pražských cihelen a dalších lokalit řadu významných archeologických nálezů, které se mu pak staly inspirací při psaní dobrodružných příběhů. Jeho knihy zpopularizovaly pravěk a nadchly pro archeologii celé generace budoucích vědců. Proč je však připomínán na Mělníku a proč je po něm pojmenována ulice Štorchova stezka na Mělníku? Kde se vůbec vzala jeho láska ke Kokořínsku, které označil za svůj druhý domov?

Otec Eduarda Vojtěch Štorch měl sice kořeny na Mladoboleslavsku, ale byl to zřejmě až sňatek s Boženou Vávrovou (1880–1961) v r. 1907, který vyvolal hlubší zájem Eduarda o Kokořínsko. Boženina matka Alžběta pocházela z rolnické rodiny Stočkových z Libovic. Rodina otce Boženy, Josefa Vávry, taktéž rolníka, hospodařila v nedaleké Stránce, která se pak stala Boženiným domovem.

V době kolem svatby se Eduard Štorch intenzivně věnoval archeologii zejména na severním okraji Prahy, kde učil na obecných školách. K zájmu o archeologické památky a jejich záchraně vedl i své žáky. Ti pak již sami sledovali okolí a hlásili panu učiteli každý zásah do země. Společně s chlapci předměty očistili, „střepe do nádob slepovali, kostry skládali a lebký doplňovali“. Při návštěvách rodičů své

1 Eduard Štorch na zahradě v Lobči předvádí práci se svým „ohňostrojem a vrtačem kamenů“, asi r. 1947.

ženy začal Štorch zřejmě prozkoumávat i okolí Stránky a propadat kouzlu kokořinského kraje. Z dochovaných katalogů, kam si nálezy zaznamenával, lze rekonstruovat alespoň některé jeho aktivity, a to i do konkrétních dnů. Uváděné nálezy se dnes nacházejí v Národním muzeu, v oddělení archeologie a v oddělení starších českých dějin, neboť E. Štorch v r. 1925 svou dlouho budovanou archeologickou sbírku prodal,